

DIALOGIK MATNLARNING MADANIYATLARARO MAZMUNIDAN KELIB CHIQQAN HOLDA DAVLAT STANDARTLARI, BOSHLANG'ICH SINFLAR UCHUN DASTUR VA DARSLIK(LAR) TAHLILI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i05.062>

O'taganova Laylo Eshonqul qizi

Ilmiy rahbar: Yadigarova Sitara Baxramovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda dialogik matnlarning (muloqotga asoslangan topshiriqlar, qahramonlar nutqi, savol-javob va rolli vaziyatlar) madaniyatlararo mazmuni davlat standartlari, o'quv dasturlari va amaldagi darsliklar misolida tahlil qilinadi. Normativ asos sifatida umumiy o'rta ta'lim DTS (VM 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori ilovalari) hamda chet tillarni o'qitish siyosatini belgilovchi PQ-1875 (2012) hujjati o'rganildi. Darsliklar korpusi sifatida "O'qish savodxonligi" 1-sinf (2023) va 4-sinf (2023) darsliklarining mavjud elektron nusxalari tanlandi. Tahlil natijasida DTSda muloqot va nutq madaniyati, muloqot odobi (iltimos, uzr, minnatdorchilik, taklif) kabi dialogik kompetensiyalarni shakllantirish ochiq maqsad sifatida berilgani aniqlandi. Chet tili 1-sinfdan o'yin va og'zaki nutq darslari orqali boshlanishi belgilanishi dialogik formatni tizim darajasida legitimlaydi. Darsliklarda esa dialogik o'qitish indikatorlari ("juft bo'lib ishlang", "guruh bo'lib ishlang", savol-javob) muntazam uchraydi; madaniyatlararo komponent esa (a) boshqa mamlakatlar tilga olinishi, (b) "jahon davlatlari o'rtasidagi aloqa" kabi savollar, (c) inglizcha atamalarni izohlash (fermer) orqali beriladi. Maqola yakunida OAK talablari uchun amaliy tavsiya sifatida "dialogik matn-madaniy skript-kompetensiya indikatorlari" asosida darslik audit mezonlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: dialogik matn, madaniyatlararo mazmun, muloqot odobi, boshlang'ich ta'lim, davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi, darslik tahlili, chet tili, kompetensiya, PIRLS

ANALYSIS OF STATE STANDARDS, CURRICULUM AND TEXTBOOK(S) FOR PRIMARY GRADES IN THE CASE OF INTERCULTURAL CONTENT OF DIALOGICAL TEXTS

Utaganova Laylo Eshonkul kizi

Scientific supervisor: Yadigarova Sitara Bakhramovna

Termez University of Economics and Service

Abstract: This article examines intercultural meanings embedded in dialogic texts in primary education by analyzing national standards, curricula, and current textbooks. The normative framework includes Uzbekistan's State Educational Standard for general secondary education (annexes to Cabinet of Ministers Resolution No.187, 06.04.2017) and Presidential Resolution PQ-1875 (2012) on improving foreign language learning. As textbook evidence, the study reviews accessible electronic versions of "O'qish savodxonligi" for Grade 1 (2023) and Grade 4 (2023). Findings indicate that the standard explicitly targets communication and speech culture and specifies speech etiquette acts (requesting, apologizing, thanking, inviting), which structurally supports dialogic learning. Foreign language learning is mandated from Grade 1 through game-based and oral-speech lessons, reinforcing dialogic formats. Textbooks systematically include dialogic learning markers (pair/group work, question-answer tasks), while intercultural content is realized via references to other countries, questions about international relations, and explicit cross-linguistic explanations (e.g., "farmer" as an English equivalent). The paper concludes with an audit-oriented set of criteria linking dialogic texts, cultural scripts, and competency indicators for OAK-style curriculum evaluation.

Keywords: dialogic text, intercultural content, communication etiquette, primary education, state educational standard, curriculum, textbook analysis, foreign language, competence, PIRLS

Kirish. Boshlang'ich ta'limda "dialogik matn" tushunchasi odatda ikki qatlamni qamrab oladi: birinchisi, matnning ichki tuzilishi (qahramonlar o'rtasidagi suhbat, to'g'ridan-to'g'ri nutq, savol-javob), ikkinchisi esa o'qitish dizayni (juftlik/guruhda muloqotga asoslangan topshiriqlar, rolli vaziyatlar, muammoli savollar). Madaniyatlararo mazmun (intercultural content) esa o'quvchi boshqa madaniyatlarni "fakt" sifatida eslab qolishi emas, balki muloqot etiketi, qadriyatlar, ijtimoiy rollar, joy nomlari, til birliklari va ularning ma'nosi orqali "boshqacha yashash va gapirish usuli"ni anglay boshlashi bilan o'lchanadi. Shuning uchun dialogik matnlar madaniyatlararo komponentni tabiiy olib kiradigan eng qulay o'quv materiali sanaladi: salomlashish, tanishish, iltimos, uzr, minnatdorchilik, taklif kabi nutqiy aktlar har bir madaniyatda o'z "skript"iga ega bo'ladi.

Adabiyotlar sharhi. O'zbekiston DTS matnida ta'limning maqsadi "ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalash" bilan bog'lanadi, vazifalar qatorida "milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash" hamda "rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasidan milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish" prinsipi qayd etiladi. Bu prinsiplar interkultural komponentni ta'lim siyosati darajasida legitimlaydi: ya'ni "boshqalar tajribasi"ni o'rganish ham metodik, ham mazmuniy yo'nalish sifatida tan olingan.

Dialogik o'qitish uchun eng bevosita normativ tayanch DTSning ona tili bo'limida berilgan maqsad va natijalardir: o'quvchi "o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan... o'zgalar fikrini anglaydigan - muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxs" bo'lib shakllanishi ko'zda tutiladi. Bu formulirovka dialogik kompetensiyani (tinglash-tushunish-javob berish) asosiy natija sifatida qo'yadi.

Chet tilini o'qitish bo'yicha PQ-1875 hujjatida 2013/2014 o'quv yilidan boshlab ingliz tili 1-sinfdan o'yin va og'zaki nutq darslari shaklida boshlanishi belgilangan. Bu qaror boshlang'ich bosqichda aynan "dialog"ga tayanadigan metodikani (oral-first) davlat siyosatiga aylantirgan hujjat sifatida muhim.

Shuningdek, 2022-2026 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dastur doirasida Milliy o'quv dasturini to'laqonli joriy etish va zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish asosiy yo'nalish ekani qayd etiladi; xususan, 2021/2022 o'quv yilidan 1-2-sinflarda 252 nomdagi yangi darsliklar va qo'llanmalar joriy qilingani "ma'lumot uchun qabul qilinadi". Bu raqamlar boshlang'ich ta'lim mazmunining yangilanish miqyosini real fakt sifatida ko'rsatadi.

Metodologiya. Tadqiqot dizayni - normativ-hujjat tahlili + darslik kontent-auditi. Uch turdagi material ishlatildi: 1) DTS matni (umumiy qoidalar, tayanch o'quv reja, ona tili bo'yicha maqsad va natijalar; chet tili fanining reja bo'yicha mavjudligi), 2) chet tili siyosati bo'yicha PQ-1875, 3) darsliklar: "O'qish savodxonligi" 1-sinf I qism (2023) va 4-sinf I qism (2023).

Audit mezonlari ikki blokdan iborat qilindi.

A) Dialogiklik indikatorlari: (a1) juftlik/guruhda ishlash belgilarining mavjudligi; (a2) savol-javob topshiriqlari; (a3) to'g'ridan-to'g'ri nutq (dialog) mavjudligi; (a4) nutqiy odob aktlari (iltimos, uzr, minnatdorchilik, taklif)ga yo'naltirilgan vaziyatlar.

B) Madaniyatlararo indikatorlar: (b1) boshqa mamlakatlar/til birliklari tilga olinishi; (b2) xalqaro aloqalar, "jahon" konteksti; (b3) milliy bayram va qadriyatlar bilan bir qatorda "boshqa" madaniyatga ishora; (b4) til taqqosi (masalan, "ingliz tilida ... degani").

Natijalar. Birinchi natija: DTS dialogik kompetensiyani natija sifatida normativlashtiradi. Ona tili bo'limida muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni shakllantirish maqsadi ochiq beriladi; bu boshlang'ich darslik va dasturlarda dialogik matnlar ulushini oshirishga normativ asos bo'ladi.

Ikkinchi natija: DTSda "muloqot odobi" nutqiy aktlari aniq sanab o'tiladi (ruxsat, iltimos, uzr so'rash, minnatdorchilik, taklif). Bu ro'yxat madaniyatlararo tahlil uchun kalit: aynan shu nutqiy aktlar turli madaniyatlarda turlicha ifodalanadi va dialogik matnlar orqali o'rgatiladi.

Uchinchi natija: chet tili 1-sinf dan boshlanishi dialogik formatni kuchaytiradi. PQ-1875ga ko'ra, 1-sinfda chet tili o'yin va og'zaki nutq darslari shaklida yo'lga qo'yiladi. Bu, amalda, salomlashish, tanishish, oddiy savol-javob kabi dialogik skriptlar boshlang'ichdan boshlab tizimli berilishi kerakligini bildiradi.

To'rtinchi natija: darsliklarda dialogik o'qitish "didaktik markerlar" orqali ko'rinadi. 1-sinf "O'qish savodxonligi" darsligida shartli belgilar orasida "Juft bo'lib ishlang" kabi ko'rsatmalar borligi (dars dizaynining dialogikligini) bevosita ko'rsatadi. 4-sinf darsligida ham "Guruh bo'lib ishlang", "Savollarga javob bering" kabi belgilarning mavjudligi dialogik ishlashni "kitobning ichki metodikasi"ga aylantirganini ko'rsatadi.

Beshinchi natija: 4-sinf darsligida madaniyatlararo mazmun aniq faktlar orqali beriladi. "Yagonadir Vataning sening" matnida Amerika va Fransiya tilga olinadi hamda "jahon davlatlari o'rtasidagi aloqa" haqida savol qo'yiladi - bu o'quvchini milliy mavzudan global kontekstga o'tkazadigan interkultural "ko'prik"dir.

Oltinchi natija: til taqqosi va termin izohi interkultural indikator sifatida ishlaydi. 4-sinf darsligida "Dehqon so'zi ingliz tilida fermer degani" mazmuni berilishi lingvistik madaniyatlararo komponentning (til kontaktining) sodda, ammo aniq ko'rinishidir: o'quvchi bir konseptning turli tilda nomlanishini ko'radi.

Yettinchi natija: darslikning o'zida global baholash diskursi (PIRLS)ga ishora mavjud. 4-sinf darsligida PIRLSning ochiq manbalaridan foydalanilgani qayd etiladi; bu boshlang'ich ta'limda xalqaro standartlar va global savodxonlik diskursi bilan bog'lanish mavjudligini ko'rsatadi.

Sakkizinchi natija: "dialogik matn" darslikda faqat topshiriq emas, badiiy matn ichidagi dialog sifatida ham mavjud. 4-sinf darsligida qahramonlar to'g'ridan-to'g'ri nutqi (" - Men uchuvchi bo'lmoqchiman...") keltirilgan bo'lib, bu o'quvchi uchun dialogik vaziyatni "matn ichida" model qiladi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda dialogik matnlarning madaniyatlararo mazmuni uch darajada quriladi: (1) normativ daraja (DTS va qarorlar), (2) dastur-daraja (kompetensiya va nutqiy aktlar ro'yxati), (3) darslik-daraja (dialogik markerlar va global referenslar).

Birinchi "zaif nuqta": DTS madaniyatlararo mazmunni ko'proq prinsiplarda (umuminsoniy qadriyat, xorijiy tajribadan foydalanish) beradi, lekin u "qaysi dialogik skriptlar" minimal paket bo'lishini aniq standartlashtirmaydi. Bu bo'shliq amalda darslik mualliflari va metodistlar zimmasiga tushadi. Shuning uchun OAK darajasidagi tahlilda "dialogik skriptlar ro'yxati" (greeting-request-apology-thanks-invitation-refusal-agreement/disagreement)ni fanlar kesimida minimal talab sifatida taklif qilish ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'ladi. Bu taklif DTSdagi "muloqot odobi" ro'yxati bilan to'g'ridan-to'g'ri mos keladi.

Ikkinchi “zaif nuqta”: darslikda madaniyatlararo komponent ko‘pincha epizodik (mamlakat nomi, inglizcha atama) ko‘rinishida chiqadi. Epizodning o‘zi yomon emas, lekin u “dialogik vazifa”ga ulanmasa, interkultural kompetensiya emas, “ensiklopedik fakt” bo‘lib qoladi. Masalan, Amerika/Fransiya haqida fragmentning didaktik qiymati aynan “jahon davlatlari o‘rtasidagi aloqa” savoli bilan kuchaytirilgan - ya’ni o‘quvchini munosabat bildirishga majbur qiladi. Shundan kelib chiqib, darslik audit mezonida “interkultural fakt + dialogik topshiriq” juftligi majburiy indikator sifatida kiritilishi kerak.

Uchinchi “xavf”: chet tili 1-sinfdan boshlanganida (PQ-1875), dialogik format kuchaysa ham, o‘qituvchi va baholash tizimi “og‘zaki muloqot”ni real o‘lchamasligi mumkin. Ya’ni siyosiy hujjatda og‘zaki nutqga urg‘u bor, lekin maktab amaliyoti ko‘pincha yozma nazoratga og‘ib ketadi. Bu OAK maqolasi uchun juda muhim xulosa: dialogik va madaniyatlararo mazmunni kuchaytirish faqat darslik emas, baholash instrumenti (rubrika) bilan ham ta’minlanishi shart.

Xulosa. Davlat standartlari va normativ qarorlar boshlang‘ich ta’limda dialogik o‘qitish va madaniyatlararo yo‘nalishning institutsional asosini yaratadi: DTS muloqot va nutq madaniyatini asosiy natija sifatida qo‘yadi, muloqot odobi aktlarini sanab beradi va xorijiy tajribani hisobga olish prinsipini belgilaydi. PQ-1875 esa chet tilini 1-sinfdan og‘zaki nutq darslari orqali boshlashni normativlashtirib, dialogik formatni tizimga kiritadi. 2022-2026 milliy dasturda Milliy o‘quv dasturi va yangi darsliklar joriy etilishi, 1-2-sinflarda 252 nomdagi zamonaviy darslik va qo‘llanmalar amaliyotga kirgani qayd etilishi esa mazmun yangilanishining real miqyosini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari (VM 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori ilovalari; PDF).
2. PQ-1875-son (10.12.2012). “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (Lex.uz).
3. “2022-2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida” (president.uz; Milliy o‘quv dasturi va 252 nomdagi darsliklar haqidagi bandler).
4. Aydarova U.B., Azizova N.K. O‘qish savodxonligi. 1-sinf, I qism. “Novda Edutainment”, 2023 (elektron nusxa).
5. Toirova M.E. O‘qish savodxonligi. 4-sinf, I qism. “Novda Edutainment”, 2023 (elektron nusxa; matnda xalqaro kontekst va inglizcha termin izohi mavjud).
6. Bahramovna, Y. S. (2022). Etymological And Semantic Analysis Of Clothing Names In Different Systemic Languages. Web Of Scientist: International Scientific Research, 83-88.

Bahromovna, Y. S. (2021). Thematic Division of Clothing Names in English and Uzbek. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 1(2), 61-62.